

سلام الاضلاع



دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده الهیات

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان

جایگاه خاندان اشعری در مکاتب حدیثی شیعه

استاد راهنما

دکتر سید محمد باقر حجتی

استاد مشاور

دکتر فتحیه فتاحی زاده

دانشجو

زهرا اشعری

دی 1388

کلیه دستاوردهای
ناشی از تحقیق فوق،
متعلق به
دانشگاه الزهراء (س)،
است.

تقدیم به

اجداد عالم سلف خویش

به امید شفاعتشان و شدن خلف صالحشان

سپاس بی حساب نثار پاره های تنم

پدر و مادرم

که مستدام باد سایه شان بر سرم

با تشکر و تقدیر از :

جناب آقای دکتر محمد باقر حجتی، استاد عالم، که اینجانب را در این پایان نامه راهنمایی نمودند.

و

سرکار خانم دکتر فتحیه فتاحی زاده، استاد محقق، که اینجانب را در این پایان نامه مشاوره دادند.

مزید توفیقات ایشان را آرزومندم.

چکیده:

اشعریان از مهمترین خاندان های شیعی و مهمترین خاندان شیعی قم و ایران می باشند. ایشان در خدمت رسول اکرم (ص) به اسلام مشرف شدند و در اواخر قرن اول هجری قمری روی به ایران آورده و در قم سکونت گزیدند. این خاندان بارها مشمول عنایت و مدح حضرت رسول (ص) و ائمه اطهار (ع) واقع شدند. افراد این خاندان که بعضاً توفیق مصاحبت امامان شیعه را داشته اند عده قابل توجهی از محدثان و راویان تشیع را شامل می شوند. مجامع حدیثی شیعه حامل روایات متعدد و فراوانی از ایشان و کتب رجالی حاوی مدح و توثیق آنها می باشد. استخراج مدح و تعدیل محدثان اشعری از منابع رجالی منجر به شناخت کیفیت احادیث ایشان شده و تطور در آثار و احوال آنان موجب آشنایی با تاریخ حدیث شیعه می شود.

اشعریان در قرن سوم و چهارم مکتب حدیثی بزرگی را در قم بنیانگذاری و اداره کردند و در آن بیش تر از پیش به نشر فرهنگ اهل بیت (ع) پرداختند. این مکتب از بزرگترین مکاتب حدیثی تشیع بوده و ویژگی های منحصر به فرد آن ، وجه تمایز این مکتب را با مکاتب شیعی فراهم نمود. دامنه گستره حوزه حدیثی قم بستر تعاملات و ارتباط متقابل بادیگر حوزه های حدیثی را آماده نموده و بر آنها تأثیر به سزایی گذاشت.

کلید واژه ها :

اشعری، قم ، مکتب حدیثی ، حدیث ، محدث،راوی.

۱	کلیات
۱	مقدمه
۲	بیان مسأله
۲	پرسش های فرعی
۲	فرضیات پژوهش
۳	اهداف و ضرورت
۳	پیشینه پژوهش
۵	فصل اول خاندان اشعری
۶	۱-۱- نسب اشعریان
۶	۲-۱- اسلام اشعریان
۸	۳-۱- اشعریان و فتوحات
۸	۴-۱- مهاجرت اشعریان
۸	۱-۴-۱ اشعریان در عراق
۱۰	۲-۴-۱ اشعریان در قم
۱۲	۵-۱- تشیع اشعریان
۱۶	۶-۱- اشعریان و امامان معصوم
۱۹	۷-۱- مرجعیت علمی اشعریان
۲۰	۸-۱- خدمات اشعریان در ترویج معارف اهل بیت علیهم السلام
۲۲	۹-۱- رجال اشعریان
۶۴	۱۰-۱- کثرت ثقات محدثان اشعری
۶۹	۱- ۱۱- آثار حدیثی اشعریان
۷۰	۱- ۱۱- ۱- معرفی آثار حدیثی محدثان اشعری
۷۷	۱-۱۱-۱- کلام
۷۸	۱-۱۱-۲- فقه
۸۰	۱-۱۱-۳- سیره و تاریخ
۸۰	۱-۱۱-۴- رجال و تراجم و انساب

- ۸۰ ۱-۱۱-۱-۵- ادب و شعر
- ۸۱ ۱-۱۱-۶- در زمینه جغرافیا و فضایل و مناقب قم و کوفه
- ۸۱ ۱-۱۱-۷- در زمینه طب
- ۸۱ ۱-۱۱-۸- موضوعات متفرقه
- ۸۲ ۱-۱۱-۲- معرفی مهمترین آثار حدیثی خاندان اشعری
- ۸۳ ۱-۱۱-۲-۱- منتخب (مختصر) بصائرالدرجات/ سعدبن عبدالله اشعری
- ۸۳ ۱-۱۱-۲-۲- کتاب النوادر/ احمدبن محمدبن عیسی اشعری
- ۸۹ ۱-۱۲- شاگردان اشعریان
- ۹۴ ۱-۱۳- فرجام اشعریان

فصل دوم

- ۹۷ مکتب حدیثی قم
- ۹۹ ۱-۲- قم و تشیع:
- ۹۹ ۱-۱-۲- سابقه بنای شهر قم و ورود تشیع به آن
- ۱۰۲ ۲-۱-۲- روایات امامان شیعه (ع) درباره فضیلت قم و قمیین
- ۱۰۳ ۲-۱-۳- میزان محبت و ولایت قمیین نسبت به اهل بیت (ع)
- ۱۰۵ ۲-۱-۴- میزان محبت و عنایت اهل بیت (ع) نسبت به قمیین
- ۱۰۹ ۲-۱-۵- روابط قمیون با امامان شیعه (ع)
- ۱۱۳ ۲-۱-۶- وضعیت سیاسی- اجتماعی قم در برابر خلفاء عباسی
- ۱۱۵ ۲-۲- بررسی مکتب حدیثی قم
- ۱۱۶ ۲-۲-۱- ویژگی های مکتب حدیثی قم
- ۱۱۶ ۲-۲-۱-۱- مشی اخباری یا نص گرایی
- ۱۱۶ ۲-۲-۱-۱-۱- جریان نص گرایی سلف
- ۱۱۷ ۲-۲-۱-۱-۲- دلایل رویکرد قمیین به نص گرایی
- ۱۱۸ ۲-۲-۱-۱-۳- اعتقاد به حجیت خبر واحد
- ۱۱۹ ۲-۲-۱-۲- اهتمام به جمع آوری و تدوین احادیث
- ۱۲۱ ۲-۲-۱-۲-۱- انتخاب شیوه های مطلوب اخذ و نقل حدیث
- ۱۲۲ ۲-۲-۱-۳- عدم تکیه بر رای و اجتهاد مصطلح
- ۱۲۳ ۲-۲-۱-۴- برخورد با احادیث ضعیف

- ۱۲۳ - ۱-۲-۲-۱-۴-۱- پرهیز از نقل احادیث ضعیف
- ۱۲۵ - ۲-۲-۱-۴-۲- نسبت دادن القاب ضعیف ، فاسد العقیده و.....
- ۱۳۱ - ۲-۲-۱-۵- برخورد با جریان غالی گری
- ۱۳۲ - ۲-۲-۱-۵-۱- گذری بر سیر و پیدایش جریان غلو
- ۱۳۳ - ۲-۲-۱-۵-۲- نمونه های برخورد قمی ها با غلات و راویان احادیث غلو آمیز
- ۱۳۳ - ۲-۲-۱-۵-۱-۲-۲- تصمیم به قتل
- ۱۳۴ - ۲-۲-۱-۵-۲-۲- اخراج از قم
- ۱۳۷ - ۲-۲-۱-۵-۳-۲-۲- تدوین کتب در رد غلات
- ۱۳۸ - ۲-۲-۲- سایر خصوصیات مکتب حدیثی قم
- ۱۳۸ - ۲-۲-۱- جایگاه ممتاز قم و محدثان آن در نزد دیگر محدثان و دانشمندان شیعی
- ۱۳۹ - ۲-۲-۲- مرجعیت علمی حوزه حدیثی قم و محدثان آن
- ۱۴۰ - ۲-۲-۳- افادات و استفاده های حدیثی قمیین
- ۱۴۲ - ۲-۲-۴- تعدیل، توثیق و مدح غالب محدثان قم از سوی علمای رجالی
- ۱۴۳ - ۲-۲-۵- تلاشها و حساسیت شدید محدثان قم در قلمرو حدیث
- ۱۴۳ - ۲-۲-۶- تبحر قمیین در فن حدیث و دیگر علوم
- ۱۴۷ - ۲-۲-۷- کثرت اعجاب آور محدثان قم
- ۱۴۸ - ۲-۲-۸- سفرهای قمیین برای کسب حدیث
- ۱۴۹ - ۲-۲-۹- آثار برجسته حدیثی قمیین
- ۱۵۳ **فصل سوم تعامل مکتب قم با سایر مکاتب حدیثی**
- ۱۵۴ - ۳-۱- مکتب حدیثی مدینه
- ۱۵۶ - ۳-۱-۱- مکتب حدیثی مدینه تا عصر صادقین
- ۱۵۸ - ۳-۱-۲- مکتب حدیثی مدینه در عصر صادقین
- ۱۵۹ - ۳-۱-۳- مکتب حدیثی مدینه در عصر امام کاظم و امام رضا (ع)
- ۱۶۰ - ۳-۱-۴- مکتب حدیثی پس از عصر امام رضا (ع)
- ۱۶۱ - ۳-۱-۵- ارتباط قم با مکتب حدیثی مدینه
- ۱۶۴ - ۳-۲- مکتب حدیثی کوفه
- ۱۶۵ - ۳-۲-۱- کثرت محدثان کوفی و نقش ائمه (ع)

- ۱۶۶ ۳-۲-۲- ارتباط مکتب حدیثی قم و کوفه
- ۱۷۰ ۳-۳- مکتب حدیثی بغداد
- ۱۷۰ ۳-۳-۱- پیدایش و گسترش این مکتب
- ۱۷۲ ۳-۳-۲- رشد فزاینده محدثان بغداد
- ۱۷۵ ۳-۳-۳- ارتباط مکتب حدیثی قم و بغداد
- ۱۷۸ ۳-۴- مکتب حدیثی ری
- ۱۷۹ ۳-۴-۱- سابقه تشیع در ری
- ۱۸۱ ۳-۴-۲- ارتباط مکتب حدیثی قم و ری
- ۱۸۵ ۳-۵- مکتب حدیثی خراسان
- ۱۸۵ ۳-۵-۱- سابقه تشیع در خراسان و فعالیت‌های حدیثی
- ۱۸۶ ۳-۵-۲- نقش امام رضا (ع) در پویایی مکتب خراسان
- ۱۸۷ ۳-۵-۳- کثرت محدثان شیعی و نوع گرایش‌ها در مکتب خراسان
- ۱۸۸ ۳-۵-۴- ارتباط مکتب حدیثی قم و خراسان
- ۱۸۸ ۳-۵-۴-۱- نیشابور
- ۱۸۹ ۳-۵-۴-۲- مرو
- ۱۸۹ ۳-۵-۴-۳- بلخ و ایلاق
- ۱۹۰ ۳-۵-۴-۴- بخارا
- ۱۹۰ ۳-۵-۴-۵- هرات
- ۱۹۰ ۳-۵-۴-۶- سمرقند و کش
- ۱۹۱ ۳-۵-۴-۷- فاریاب

نتایج

- ۱۹۴ فهرست منابع و ماخذ
- ۲۰۰ چکیده انگلیسی

فهرست جداول :

- ۶۸ جدول (۱-۱) اسامی اصحاب ائمه در میان خاندان اشعری
- ۷۲ جدول (۲-۱) جرح و تعدیل محدثان خاندان اشعری
- ۸۶ جدول (۳-۱) تالیفات مختلف برخی از اشعریان
- ۸۷ جدول (۴-۱) اسامی مولفین خاندان اشعری

فهرست نمودارها:

۶۶	نمودار (۱-۱) شجره نامه خاندان اشعری
۶۹	نمودار (۲-۱) تعداد اشعریان از اصحاب ائمه
۷۴	نمودار (۳-۱) تعداد ثقات اشعریان
۸۸	نمودار (۴-۱) تعداد مولفین خاندان اشعری

کلیات:

مقدمه:

در تاریخ شیعه ، اشعریان در نشر فرهنگ اهل بیت (ع) و خصوصا احادیث آن بزرگواران نقش ممتازی داشته اند. پیشینه این خاندان به پیش از اسلام باز می گردد. آنان پس از اسلام آوردن در خدمت رسول اکرم (ص) مشمول عنایت آن بزرگوار بودند.

اشعری ها از حجاز به قم هجرت نمودند و در اواخر قرن اول هجری روی به ایران آورده ، یکی از مهمترین مراکز نشر فرهنگ اهل بیت (ع) را در قم بنیان نهادند.

ائمه اطهار(ع) بارها ایشان را مدح کردند و امام صادق (ع) خاندان اشعری را خاندان نجیبان خواندند.

شماری از اشعریان جزء اصحاب ائمه (ع) و راوی احادیث ایشان بودند. برخی از مشایخ حدیث به ویژه مشایخ قم مانند : علی بن بابویه ، شیخ صدوق ، علی بن ابراهیم ، محمدبن حسن صفار ، محمدبن یعقوب کلینی و شیخ طوسی از آنان روایت کرده اند.

شناخت و تحلیل مکاتب حدیثی شیعی ، که علمای اسلامی در قرون اولیه و بخصوص تا قرن پنجم هجری به فعالیت مربوط به آن مشغول بوده اند ، از جمله موضوعات ضروری در مباحث مربوط به تاریخ تحولات حدیث می باشد.

یکی از مهم ترین و فعال ترین و موثرترین حوزه ها و مکاتب حدیثی شیعه به خصوص در قرن سوم و چهارم ، حوزه حدیثی قم می باشد. این حوزه حدیثی با توجه به کثرت محدثان آن ، و سابقه تشیع در آن دیار و ارتباطشان با وجودات مقدسه معصومین (ع) و تاثیر فراوانش بر جریان های فکری موجود در قرن سوم و چهارم ، از مهمترین مکاتب حدیثی به شمار می رود.

۱- بیان مسأله

خاندان اشعری در مکاتب حدیثی شیعی چه جایگاهی داشتند؟

تعداد زیادی از افراد خاندان اشعری جزء محدثان شیعه می باشند به طوری که نام ایشان و تألیفاتشان در کتب رجال حدیثی شیعه مشهود است. از این رو بررسی تراجم ایشان موجب آشنایی با بسیاری محدثان ایران وقم و جرح و تعدیل ایشان منجر به ارزش گذاری بسیاری از روایات شیعه می شود. خاندان اشعری در قم به تأسیس مدرسه بزرگ حدیثی پرداختند و مکتبی که دارای ویژگیها و خصوصیات منحصر به فردی بوده و شهرت و اهمیت خود را مدیون تلاشهای خاندان اشعری می باشد مکتب حدیثی قم با سایر مکاتب حدیثی در تعامل بوده که منجر به تأثر آن مکاتب از ویژگیهای مکتب حدیثی قم شده است. بدین ترتیب خاندان اشعری و مکاتب حدیثی شیعه به ویژه مکتب قم نقش مهمی ایفا کرده و دارای جایگاه ویژه ای می باشند.

۲- پرسش های فرعی

۱- محدثان خاندان اشعری از چه درجه وثاقتی برخوردارند؟

۲- مکتب حدیثی قم دارای چه ویژگی هایی می باشد؟

۳- مکتب حدیثی قم چه تاثیری بر سایر مکاتب حدیثی داشته است؟

۳- فرضیات پژوهش

۱. با استخراج جرح و تعدیل محدثان خاندان اشعری از کتب رجال شیعه و سنی، آشکار می شود که همه آنها با صفاتی نظیر ثقه و حسن مدح شه اد و از هیچ یک با صفت ضعیف یا واضح یاد نشده است.

۲. شاخصه های مکتب حدیثی قم عبارتند از: مشی اخباری یا نص گرایی، اهتمام به جمع آوری و تدوین حدیث عدم تکیه بر رأی و اجتهاد مصطلح، برخورد با احادیث ضعیف، برخورد با جریان غالی گری.
۳. مکتب حدیثی قم با اکثر سرزمین های های حدیثی از جمله مکاتب حدیثی مدینه، بغداد، ری، کوفه، و خراسان در تعامل و ارتباط متقابل بوده و با ویژگیهای منحصر به فرد خود بر آن مکاتب اثری بسزایی گذاشته است.

۴-اهداف و ضرورت پژوهش

۱. بیان تراجم و جرح و تعدیل محدثان خاندان اشعری
۲. شناخت مکتب حدیثی قم و ویژگیهای آن و نقش و جایگاه اشعریون در این مکتب
۳. بررسی تعامل مدرسه حدیثی قم با سایر مکاتب حدیثی و تأثیر مکتب قم بر آنها

۵-پیشینه پژوهش

پایان نامه ای تحت عنوان «خاندان اشعری» در سال ۱۳۸۲ توسط لیلی مکوندی در دانشکده تاریخ، دانشگاه الزهرا (س) تألیف شده است. این تألیف بیشتر جنبه تاریخی داشته و نگارنده در فصل های این پایان نامه به فعالیتهای علمی، فرهنگی، مذهبی، اقتصادی، عمرانی و سیاسی خاندان اشعری در سرزمینهای شیعه نشین، از جمله ایران، و به خصوص قم پرداخته است.

کتاب «تحقیقی در رجال اشعری» تألیف رضا فرشچیان در سال ۱۳۸۴ توسط انتشارات زائر به چاپ رسیده است. در این کتاب که پژوهشی رجالی می باشد مولف به ذکر اسامی رجال خاندان اشعری و شرح حال و تراجم ایشان، اساتید، شاگردان و راویان آنها اهتمام ورزیده است.

پایان نامه ی «شناخت و تحلیل مکتب حدیثی قم» که توسط محمدرضاجباری در سال ۱۳۷۹ در دانشگاه تربیت مدرس، نگاشته شده است. نگارنده در این اثر به بررسی مکاتب حدیثی شیعه علی الخصوص مکتب حدیثی قم و تاثیر متقابل این مکتب پرداخته است.

مقاله ای در فصلنامه علمی تخصصی علوم حدیث به نام «شجره نامه علمی خاندان اشعری» توسط محمد حاج تقی نگارش شده است که نویسنده به جرح و تعدیل ۸۳ نفر از اشعریان در قرن دوم و سوم و چهارم هجری را از کتب رجالی استخراج و به اختصار ذکر کرده است.

فصل اول

خاندان اشعری

اشعریان از خاندان های شیعی بخصوص در ایران و قم می باشند.از میان ایشان محدثان زیادی برخاستند که بعضا صحابه ائمه ، مولف کتاب و شیخ عصر خود بودند.در این مجال به معرفی این خاندان می پردازیم.

۱-۱- نسب اشعریان:

اشعریان از قبایل مشهور یمن بودند که نسبتشان به نبت بن ادد از بنی کهلان از اعراب قحطانی می رسد^۱. آنان از قبایل نامدار، نقش آفرین و پرنفوذ در نواحی مختلف یمن، از جمله ساحل غربی آن دیار به شمار می آمدند و در میان قبایل عرب، به نیکخویی، شرافت و جوانمردی شهره بودند^۲ و چنان اعتباری نزد عرب داشتند که کسی متعرض پناهندگان ایشان نمی شد.

^۱ - ابن سعد، محمد؛ الطبقات الکبری، بیروت، دارصادر، ۱۹۶۸ق، ج ۴، ص ۲۴۶.

^۲ - قمی، حسن بن محمد؛ تاریخ قم، تهران، توس، ۱۳۶۱ش، ص ۲۸۳-۲۸۴.

اشعریان در شمار قبایل شرکت کننده در حمله تاریخی ابرهه به مکه در سال ۵۷ میلادی بودند.^۱ و بنای رکن یمانی را، هنگام تجدید بنای کعبه - پیش از بعثت رسول اکرم (ص) - به یکی از اشعریان نسبت می دهند.^۲

۱-۲- اسلام اشعریان:

اشعریان، از معدود قبایلی هستند که با میل و رغبت به اسلام گرویدند و از سرزمین خود برای پشتیبانی از رسول اکرم (ص) به مدینه مهاجرت کردند. نخستین کس از آنان، مالک بن عامر بود که با وجود مخالفت شدید طایفه اش از یمن به مکه سفر کرد و به دیدار رسول اکرم (ص) شتافت. آن حضرت، به گرمی و شایستگی از او استقبال و برای زیاد شدن نسلش دعا کرد. مالک پس از این دیدار، به یمن بازگشت و به تبلیغ دین اسلام پرداخت و جمعی از اشعریان به دست وی مسلمان شدند.^۳ بنابر روایت ابن سعد، وی به همراهی عده ای از اشعریان به مکه آمد و از آنجا به

حبشه مهاجرت کرد و در سال هفتم هجری از آنجا به مدینه بازگشت.^۴

در روایتی دیگر، ابن سعد بدون اشاره به مهاجرت آنان به مکه آورده است که در سال هفتم هجری در جریان جنگ خیبر، گروهی از اشعریان به سرپرستی ابوموسی اشعری، از یمن به مکه آمدند و با پیامبر (ص) دیدار کرده اسلام آوردند و حتی در غنایم فتح خیبر، سهیم شدند.^۵ اسلام اشعریان از جانب رسول اکرم (ص) به شایستگی پذیرفته شد که شاهد آن، احادیث بسیاری است که از پیامبر اکرم (ص) در فضایل ایشان نقل شده است.^۶ اشعریان در مدینه نقش بارزی در گسترش اسلام ایفا کردند.

^۱ - ابن فهد، محمد؛ اتحاف الوری باخبار ام القری، ج ۱، ص ۲۹-۳۰.

^۲ - قمی؛ تاریخ قمص ۲۸۰-۲۸۱

^۳ - همان، ص ۲۶۸.

^۴ - ابن سعد؛ الطبقات الکبری، ج ۴، ص ۷۸-۷۹.

^۵ - همان

^۶ - قمی، تاریخ قم؛ ص ۲۷۳-۲۸۰.

نامدارترین آنها در مدینه، ابوموسی اشعری بود که شیخ طایفه اشعریان نیز به شمار می رفت و از اصحاب پیامبر (ص) و از فقها و قاریان قرآن بود. دیگری، ابوعمار اشعری است که در فتح مکه و حنین شرکت داشت و در جنگ حنین به شهادت رسید. فرزند او عامر بن ابی عامر نیز از صحابیان پیامبر خدا (ص) و از روایات حدیث از ایشان است. ابومالک اشعری از دیگر اشعریان است که پیامبر (ص) او را به تعقیب هوازن فرستاد. همچنین حارث اشعری از جمله اصحاب پیامبر (ص) و روایان حدیث است.^۱

۱-۳- اشعریان و فتوحات:

قبیله اشعری در دوره فتوحات از ارکان سپاه اسلام به شمار می آمدند. از مفاخر ایشان در این دوره، مالک بن عامر اشعری است که به هنگام فتح مدائن، سوار براسب خود به فرات زد و اشعاری بدین معنا خواند:

پاداش اولین کسی که از رود گذشت، محفوظ است.

همانا کسری و پدرش شاپور، امیدشان بر باد رفت.

چه می کنید درحالی که حدیث فتح، حدیثی روایت شده است.

اقدام جسورانه وی، به سپاه اسلام جرأت بخشید تا به دنبال وی از فرات بگذرند. از دیگر سرداران فتوحات، صحابی رسول اکرم (ص) ابوموسی اشعری بود که قبیله اشعری در سپاه او شمشیر می زدند. ابوموسی، شهرها و نواحی مرکزی ایران، از جمله: دینور، ماسبدان، مهرجانقذف (مهرجانقذق)،

^۱ -ابن سعد: الطبقات الکبری، ج ۴، ص ۲۶۴-۲۶۵.